

ÚVOD

Filosofické dílo francouzského fenomenologa Michela Henryho bylo dosud v českém prostředí reflektováno jen v omezené míře, přestože v zahraničí se především v posledním dvacetiletí těší zvýšené pozornosti a množství literatury o něm rychle narůstá.¹ „Fond Michela Henryho“ při Katolické univerzitě v Lovani, schraňující všechny do-

---

¹ Nejúplnější přehled bibliografie Michela Henryho, překladů jeho textů (zhruba do desítky jazyků) a sekundární literatury o něm je dostupný na webové stránce lovaňského Fondu Michela Henryho: <https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/isp/alpha/bibliographie.html/>.

Česky dosud vyšly dva články Michela Henryho: Neintencionální fenomenologie: úkol pro příští fenomenologii (přel. O. Švec, in: Novotný, K. (ed.), *Co je fenomén? Husserl a fenomenologie ve Francii*, Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010, s. 111–126) a Materiální a hyletická fenomenologie (přel. K. Novotný, tamtéž, s. 127–166). Nakladatelství Pavel Mervart připravuje k vydání překlad knihy Henryho článků *Fenomenologie života*, 1. díl: *O fenomenologii*, jehož se ujal Martin Jiskra (knihla původně vyšla v pařížském nakladatelství Presses universitaires de France v roce 2003). Henryho filosofickým dílem se zabývá Karel Novotný ve své knize *O povaze jeví. Úvod do současné fenomenologie ve Francii* (Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010) a Martin Jiskra v knize *Subjektivní tělo a život. Esej o myšlení Michela Henryho* (Pavel Mervart, Červený Kostelec 2017).

stupné rukopisy tohoto francouzského myslitele, vydává *Revue Internationale Michel Henry* s roční periodicitou a postupně v ní publikuje také Henryho přípravné poznámky k jeho textům.² Bádání o Henrym se rozvíjí zejména v západní Evropě, v Polsku a v Rumunsku, v Japonsku a v USA a je součástí širšího zájmu o živou frankofonní fenomenologickou scénu. Ale i pro zahraničí platí, že větší pozornosti badatelské obce se Michel Henry, autor, který dobrovolně zvolil solitérní filosofickou pozici a akademické ústraní univerzity v Montpellier, dočkal až v závěru svého života. Skutečný boom zájmu o jeho dílo nastal až po jeho smrti v roce 2002.

K jisté uzavřenosti Henryho díla přispívá důslednost, s jakou setrvává na svém východisku, jež odmítá většinu západní filosofické tradice. Ambicí jeho fenomenologického projektu bylo především kritické vyrovnání s velkými systémy německého idealismu a s dědictvím Heideggerovým a Husserlovým. Nový proud francouzského myšlení, který se nejprve publikačně a poté i v akademickém provozu etabloval v průběhu šedesátých a sedmdesátých let minulého století, se k velkým filosofickým tradicím vztahoval jinak než Henry. Různé podoby kritické teorie spjaté s autory, jako byli Roland Barthes, Jacques Lacan, Michel Foucault nebo Jacques Derrida, vznikaly spolu s tím, jak se rozvíjel moment hermeneutiky podezření (marxistické, psychoanalytické, dekonstruktivistické či jiné provenience), který byl mozaikovitě aplikován na vybrané společenské, literární či historické fenomény. Tak se rodily jednotlivé autorské styly, jednotlivé diskursivní pozice, jež si udržovaly kritickou distanci od diskursu, který převládal v dané disciplíně do té doby, a zároveň jako by zvnějšku přistupovaly k analýze širokého spektra jevů, jež domovskou disciplínu přesahovaly. Takto zvnějšku, jako k jednomu z plodů práce dějinně podmíněného lidského ducha, přistupovaly nové kritické diskursy i k tradicím filosofickým.

---

² Viz webovou stránku Fondu: <https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/isp/alpha/fonds-michel-henry.html/>; webová stránka *Revue*: <https://pul.uclouvain.be/revues/michelhenry/>.

Michel Henry naproti tomu vycházel z nitra filosofické tradice, v níž je od karteziánského obratu také přítomno výrazné kritické gesto – přesvědčení o potřebě nového počátku filosofie opřené o frontální kritiku dosavadního způsobu myšlení. Toto gesto, po Descartovi provedené i Kantem, Husserlem, Heideggerem, filosofickou tradici odvrhuje i přijímá zároveň: odvrhuje dosavadní způsoby hledání odpovědí na ústřední filosofické otázky a staví na jejich místo způsob radikálně nový, či přesněji vůči tomu předcházejícímu diskontinuitní.

Solitérní postavení fenomenologického projektu Michela Henryho je dáno radikalitou, s jakou toto karteziánské gesto provedl – a to nejenom ve vztahu k minulým filosofickým rozvrhům, nýbrž i k těm současným. Ty totiž v Henryho očích jen pokračovaly v tradovaných omylech. V soudobé francouzské filosofii se Henryho fenomenologickými souputníky mohli teoreticky stát Maurice Merleau-Ponty nebo Jean-Paul Sartre – avšak jejich knihy podle něj jenom dále rozvíjely starší východiska, k nimž se on sám stavěl odmítavě. Oním momentem tradice, který byl pro Henryho odmítavé gesto určující, je distance, z níž myšlení pohlíží na svůj předmět, resp. světlo, v němž se ukazují věci; s touto distancí údajně souvisí derealizující moc, která věci zbavuje jejich bytí. V samém základu těch filosofických tradic, s nimiž se vyrovnává, nachází Henry nereálnost jakožto ontologický princip, nicotu namísto bytí.

Fenomenologický projekt Michela Henryho je totiž vystavěn na protikladu dvou typů jevení, v němž ten první, jevení v imanenci života, je základem a originálním způsobem, jímž se uskutečňuje druhý, jevení v transcendenci světa. Imanence života a transcendentce světa jsou pojaty jako dva ontologické regiony, pro něž platí, že vlastní realitou druhého je realita regionu prvního. Bytí je v Henryho fenomenologii definováno afektivitou, a stává se tak životem: bytí jsoucího je ona živost Já, která je schopna přijmout to, co se ve fenoménu dává. Západní filosofická tradice podle Henryho zapomněla na region původního jevení všeho jsoucího a soustředí se na region přesahující bezprostřední živost Já, který svou vlastní realitu, totiž svou schopnost ukázat a přijmout svůj horizont a na něm se jevící jsoucna, nemá.

Husserl a Heidegger, dva myslitelé, kteří předurčili duchovní atmosféru tvůrčího proudu německé i francouzské filosofie kolem poloviny 20. století, kdy Henry do filosofie vstupoval, jsou pro něj v této věci pokračovateli tradice německého idealismu a obecněji západní filosofické tendence nahlížet věci v určité distanci nebo přistupovat k existenci skrze její negaci. Idealistická tendence nepřiznávat plnost bytí přítomnému jsoucnu klade místo „věci samé“ imaginaci subjektu, procesualitu jejího uchopení myšlením či vnímáním, na místo nezrušitelné přítomnosti bytí klade skutečnost rozdvojenou na nazírající subjekt a subjektem konstituovaný objekt nebo na skutečnost zjevu a jeho nezjevného základu. Nazvěme realistickou tendenci, kterou Henry staví proti této idealistické devalorizaci přítomného bytí, filosofickým materialismem. Proti spekulativním „schopnostem negace“³ vyzvedává náš autor absolutní přítomnost afektivní tělesnosti; v poslední fázi svého díla nazval sám svou fenomenologii „materiální“.⁴ Spolu s některými dalšími badateli, na prvním místě se Sébastienem Laoureuxem,⁵ přijímáme toto označení jako označení pro celý Henryho fenomenologický projekt.

Henryho projekt se přitom od idealistické tendence neliší v tom, že se podobně jako ona pokouší sestoupit k základu jsoucího, k podměnce jeho bytí a jeho zjevnosti. Přestože fenomenologická východiska

---

³ O „schopnosti negace“ jakožto poměru k tomu, co není, o síle fantazie, konstrukce, paměti a dějinné existenci člověka píše Jan Patočka v těsné souvislosti s platónskou ideou jako „silou odpředmětňování“. Viz Patočka, J., *Negativní platonismus*, uspořádali a textologicky připravili I. Chvatík a P. Kouba, 3., opr. vyd., OIKOYMENH, Praha 2007, s. 55–57. Patočkův výklad o Platónově zakladatelském idealismu se sice podobně jako Henryho pozice rozvíjí v kontextu kritiky metafyziky, řešení problému se ale snaží „schopnost negace“ podržet, ba ještě ji intenzifikovat ve jménu zkušenosti svobody.

⁴ Henry, M., *Phénoménologie matérielle*, PUF, Paris 1990.

⁵ Viz Laoureux, S., *L'immanence à la limite. Recherches sur la phénoménologie de Michel Henry*, Cerf, Paris 2005. Dalšími frekventovanými označeními pro Henryho projekt – v rámci dostupné henryovské literatury – jsou „radikální fenomenologie“ nebo „fenomenologie života“. Henry sám svou fenomenologii v poslední etapě své tvorby (období *Materiální fenomenologie* a křesťanské trilogie) označoval střídavě jako „materiální fenomenologii“ a „fenomenologii života“.

považoval za nemetafyzická,⁶ působí Henry v kontextu postmetafyzického myšlení svých současníků v podstatě archaicky a umanutě.⁷ Stálé tíhnutí k základnímu jakožto původnímu je patrně nejcharakterističtějším rysem jeho myšlení: „Vystoupit až nejvýše, do oblasti původního, na níž vše závisí, která ovšem nezávisí na ničem.“⁸ V čem idealistické tendenci ovšem protirečí, je přesvědčení, že ona oblast původního není výkonem ducha, rozumu, myšlení, a není proto s myšlením sourodá: „... neschopnost myšlení uchopit v sobě samém svůj vlastní základ. A přesto je uchopení takového základu úkolem ontologie. Tomuto svému úkolu je ontologie práva jedině s ohledem na prvopočátek [*origine*].“⁹

Materiální pojetí počátku a základu je u Henryho založeno v důsledné fenomenologizaci ontologie: „Jedině originární ukázání bytí umožňuje originární ukázání jsoucna, protože ukázání bytí konstituuje bytnost ukázání jsoucna. Originární charakter ukázání bytí znamená, že to, co je nejprve přítomno, není jsoucno, nýbrž přítomné bytí jako takové. To, že přítomné bytí jako takové je přítomno nejprve, dokládá *ontologický charakter prvopočátku*. To, že přítomné bytí, které konstituuje prvopočátek, je opravdu přítomné, dokládá *fenomenologický charakter prvopočátku*.“¹⁰ Henryho fenomenologický projekt je stálým rozvíjením tohoto přesvědčení o sebezjevující moci bytí. První dvě knihy, *L'essence de la manifestation (Bytnost ukazování)*¹¹ a *Philosophie et*

---

⁶ „Fenomenologie ... je vůči metafyzice principiálně protikladná, protože se vědomě přidružuje *fenoménu tak, jak se sám v sobě ukazuje*.“ Henry, M., *Incarnation. Une philosophie de la chair*, Seuil, Paris 2000, s. 303, pozn. 1. Všechny překlady z francouzštiny, pokud není uvedeno jinak, jsou autorovy.

⁷ Tato archaičnost směřování k *arché* veškerenstva způsobila, že Henryho ontofenomenologie se profilovala jako nedějinná, ba přímo antidějinná: proti bytí, které u Heideggera našlo své dějiny, postavil Henry nedějinný „základ“, jemuž je časový horizont světa zcela cizí.

⁸ Henry, M., *L'essence de la manifestation*, PUF, Paris 1963, s. 816.

⁹ Tamtéž, s. 205.

¹⁰ Tamtéž, s. 169–170.

¹¹ Přidržuji se překladu, který pro *L'Essence de la manifestation* uvedl do českého prostředí Karel Novotný, na rozdíl od něj se ovšem přikláním k úzu českého jazyka vypouštět u deverbativ zvrtnou částici „se“. Viz Novotný, K., *O povaze jevů*, s. 154.

phénoménologie du corps (*Filosofie a fenomenologie těla*), jsou vlastní formulací nového projektu; ten se poté setkává s jinými filosofickými školami či kulturními tradicemi, jež ve vlastním duchu reinterpretuje: s myšlením Karla Marxe,¹² s psychoanalýzou,¹³ s kritikou modernity,¹⁴ s abstraktním malířstvím¹⁵ a nakonec s křesťanstvím.

Cílem této publikace je představit poslední, christianizovanou fázi Henryho projektu a její vztah k původní podobě formulace projektu v jeho prvních dvou knihách. Budeme tedy zkoumat materiální fenomenologii v tom, co Dominique Janicaud ironicky a s kritickým odstupem nazval „teologickým obratem francouzské fenomenologie“.¹⁶ Vliv křesťanské náboženské tradice byl v Henryho myšlení přítomný od počátku a jistý moment křesťanské mystiky spoluformoval fenomenologické východisko projektu. V centru Henryho hlavního díla *Bytnost ukazování* stojí postava německého mystika Mistra Eckharta. Jeho ontologický solipsismus Boha a lidské duše, solipsismus, který vylučuje veškerou exterioritu, inspiroval Henryho pojetí jevení jako zjevení v imanenci života a také identifikaci zjevení se strukturou subjektivity. V devadesátých letech 20. století ovšem došlo k ještě mnohem užšímu propojení s křesťanskou myšlenkovou tradicí: při nové četbě novozákonních evangelíí a Pavlových epištol nabyl francouzský myslitel přesvědčení, že novozákonní myšlení odpovídá postulátům jeho materiální fenomenologie, jakkoliv samozřejmě užívá jiný jazyk a jinou metaforiku. Projekt materiální fenomenologie byl programově christianizován. Po sérii přípravných článků Henry pu-

---

¹² Henry, M., *Marx*, sv. I: *Une philosophie de la réalité*, sv. II: *Une philosophie de l'économie*, Gallimard, Paris 1976.

¹³ Henry, M., *Généalogie de la psychanalyse. Le commencement perdu*, PUF, Paris 1985.

¹⁴ Henry, M., *La Barbarie*, Grasset, Paris 1987; též, *Du communisme au capitalisme. Théorie d'une catastrophe*, Éditions Odile Jacob, Paris 1990.

¹⁵ Henry, M., *Voir l'invisible. Sur Kandinsky*, Bourin, Paris 1988.

¹⁶ Janicaud, D., Teologický obrat ve francouzské fenomenologii, in: též, *Na rozhraních fenomenologie. Transcendence a zkušenost*, přel. M. Pokorný, Karolinum, Praha 2019.

blikoval knihu *C'est moi la vérité (Já jsem pravda)*, v jejímž podtitulu stálo: *K filosofii křesťanství*.¹⁷

Christianizace projektu přitom určitým způsobem navazovala na předcházející etapu jeho vývoje. V knihách *La Barbarie (Barbarství)* a *Du communisme au capitalisme (Od komunismu ke kapitalismu)* přišel Henry s ostrou kritikou moderní kultury, která podle něj představuje smrtelné nebezpečí pro lidské individuum. Řešení problému odcizení individuálního života, které mělo být způsobeno novověkou dominancí vědy a techniky, v Henryho očích představovalo umění nebo šířeji „kultura“ zahrnující umění, etiku a náboženství – ovšem umění sehrávalo v této trojici vůdčí roli. Následující kniha *Voir l'invisible (Vidět neviditelné)*, reflexe malířského i teoretického díla Vasilije Kandinského, ještě dále radikalizovala Henryho koncepci umění jako spásné síly probouzející patos individuálního života. „Křesťanská trilogie“¹⁸ – tedy trojice knih *Já jsem pravda, Incarnation (Inkarnace)*

¹⁷ Henry, M., *C'est moi la vérité. Pour une philosophie du christianisme*, Seuil, Paris 1996.

¹⁸ S tímto označením jsem se poprvé setkal v rozhovoru se znalkyní Henryho filosofického díla Gabrielle Dufour-Kowalskou. Henry pravděpodobně původně nezamýšlel věnovat tématu tři knihy, vznik trilogie inspirovaly debaty nad první knihou, jejíž vydání vyvolalo živý zájem (především mezi křesťanskými teology) i kritické reakce. K debatě vstřícně ke křesťanskému nasazení Michela Henryho viz Capelle, P. (ed.), *Phénoménologie et christianisme chez Michel Henry. Les derniers écrits de Michel Henry en débat*, Cerf, Paris 2004; k odmítnutí Henryho křesťanského „obratu“ srov. Janicaud, D., *Na rozhraních fenomenologie. Transcendence a zkušenost*. Po třetí knize, věnované hermeneutice christianizované materiální fenomenologie, považoval Henry křesťanské téma za víceméně uzavřené a zaobíral se myšlenkou na sepsání knihy o „subjektivní klandestinitě“, tedy o neviditelnosti života prožívaného s největší intenzitou ve chvílích ohrožení – toto téma bylo reflexí jeho zkušenosti s protifašistickým hnutím odporu Résistance za druhé světové války, kdy se musel dlouho skrývat. Realizaci myšlenky překazila Henryho smrt. Viz rozhovor Magali Uhlové s manželkou M. Henryho Anne, *Vivre avec Michel Henry*, in: Henry, M., *Auto-donation. Entretien et conférences*, ed. M. Uhl, Beauchesne, Paris 2002, s. 187 až 216, zvl. s. 198–199; viz také rozhovor M. Henryho s J. Le Thorem, *Une politique du vivant*, in: tamtéž, s. 173–185, zvl. s. 173–174.

a *Paroles du Christ (Kristova slova)*, vydaná v samém závěru Henryho života – vyostřila na nejzazší míru distinkci, kterou Henry ustavil mezi světskou existencí a zjevením života v patetické subjektivitě, a zároveň posunula do středu zájmu křesťanské náboženství, které nyní zaujalo úlohu připisovanou dříve umění.¹⁹ Křesťanská tradice se stala nositelem spásy nejenom v náboženském, ale i v kulturním smyslu, protože kultura je v Henryho pojetí přímým výrazem subjektivního života, a je to nyní jediné spasená subjektivita, žijící svůj život v úzkém vztahu ke svému věčnému, božskému počátku, která může být zdrojem náležitě podoby individuálních i společenských forem života.

Při zkoumání, jaké místo zaujímá křesťanské trilogie v celku Henryho filosofie, vyvstávají dvě otázky, jež toto téma specifikují: první je, jak je možné myslet spásu v křesťanském smyslu v rámci fenomenologické filosofie, konkrétně tedy v rámci materiální fenomenologie. Druhou pak, jakou roli hraje v materiální fenomenologii subjektivita jevení. Právě přesun důrazu na subjektivní pól jevení v určité fázi Henryho myšlenkového vývoje je tím, co cestu ke christianizaci jeho fenomenologie připravilo; četba křesťanské trilogie nám také v dalším výkladu ukáže, že subjektivita je vlastním polem, na němž se příběh spásy v podání christianizované fenomenologie odehrává.

Před vlastní interpretaci Henryho křesťanské trilogie, vedenou těmito dvěma otázkami, jsou zařazeny tři úvodní kapitoly. V první vstoupíme do materiální fenomenologie Michela Henryho prostřednictvím analýzy hlavních myšlenek jeho stěžejního díla *Bytnost ukazování*; druhá poslouží jako vstup do obecné problematiky subjektivit jevení v materiální fenomenologii; třetí přiblíží Henryho koncepci kultury a její údajné novověké krize.

---

¹⁹ S tezí o křesťanském náboženství, které nahradilo pozici umění v předcházející fázi projektu, poprvé přišla Christina M. Gschwandtnerová v článku *The Truth of Christianity? Michel Henry's Words of Christ*, *The Journal of Scriptural Reasoning* 13, 2014, 1 [online, cit. 7. 10. 2017]. Dostupné z: <http://jsr.shanti.virginia.edu/back-issues/vol-13-no-1-june-2014-phenomenology-and-scripture/the-truth-of-christianity-michel-henrys-words-of-christ/>.